

Årsskrift 2003

Lokalhistorisk Arkiv For Gjern Kommune

*Vil selv du fatte
Dit væsens rod, -
Skøn på de skatte
De efterlod.
(Johs. V. Jensen)*

8. årgang

Lokalhistorisk Arkiv for Gjern Kommune

Bestyrelsen

Formand:	Carl-Johan B. Madsen
Næstformand:	Frode Rydal Nielsen
Kasserer:	Jørn Froberg
Sekretær:	Dorte Frandsen
Arkivleder:	Tage Franck

Arbejdsudvalget

Aase Kusk, Gjern
Kirsten Secher, Gjern
Thomas Røddik, Fårvang
Johannes Knudsen, Grauballe
Leif Nedergård, Allingskovby
Oluf Nielsen, Dalsgård/Nebel
Knud Orla Nielsen, Svostrup
Vagn Hestbæk, Voel
Inger Mikkelsen, Sorring
Aage Jacobsen, Sorring
Laurits Madsen, Sorring
Erling Lemming, Skannerup
Egon Rod, Voel

Årsskriftet sælges til medlemmer for 25 kr,
Pris til andre 55 kr.

Medlemskontingent: 40 kr. for par og 25 kr. for enlige.

Redaktion:

Carl-Johan B. Madsen ansvh.
Janni Gade
Kirsten Secher

Indhold:

Formanden har ordet.	side	4
Erindringer om Gjern. <i>Af Børge Lindberg Christensen.</i>	-	5
Historisk tilbageblik på Fårvang og omegn. <i>Af frisør Henry Pedersen.</i>	-	15
Ellerup "fra da det var før". <i>Af Else Kragh Nielsen.</i>	-	17
Ulvejagt over herredsgrænsen. <i>Af Tage Franck.</i>	-	23
Troldhøj	-	26

Formanden har ordet.

Arkivet har i det forløbne år igen mærket den stigende interesse for slægtsforskning, idet besøget på læsesalen er stigende. Også torsdag aften er der ved at være fyldt godt op.

Arkivet har i de senere år købt kopier af kirkebøger og folketællinger fra alle de sogne, der støder op til kommunen. Jeg tror denne investering har gjort at brugerne opfatter vores arkiv som et sted, hvor man kan finde meget om sine forfædre.

Arkivets medarbejdere oplever også at brugerne kommer igen og igen, fordi de godt kan lide atmosfæren i arkivet og de er glade for den "professionelle" hjælp de modtager. En bruger kom sågar med en flaske Gl. Dansk til jul fordi hun syntes arkivets medarbejdere var meget flinke til at hjælpe.

Den 13. oktober gik arkivet på internettet med en hjemmeside, der fortæller om arkivet og hvad det kan bruges til. Desuden er en beskrivelse af Gjern kommune under opbygning. Fra hjemmesiden kan man også sende e-mail til arkivet. Dette har betydet en del ekstra henvendelser fra folk, som vi nok ellers ikke ville have hørt fra. Nogle spørgsmål kan vi svare på andre ikke, men man må ikke forvente at vi kan bruge mange timer på at besvare en e-mail. Det har vi ikke tid og mandskab til.

Arkivet søgte sidste år Bikubens Gravballe fond om et tilskud på knap 3000 kr. til indkøb af 5 ruller mikrofilm med skifteprotokoller fra Hids herred. Med indkøbet af disse 5 film kan arkivet nu tilbyde skifteprotokoller for Hids herred fra 1794-1914. Til brug for slægtsforskningen i øvrigt indkøbte arkivet sidste år folketællingen fra 1916, samtlige kirkebøger fra Balle sogn samt de tidligste kirkebøger fra Kragelund og Funder sogne.

Udover de stigende aktiviteter på læsesalen, har arkivet igen været rammen om flere kurser. Tage Franck har fortsat sin kursusrække om Danmarkshistorien og undertegnede har afholdt et kursus i slægtsforskning. Desværre kunne arkivet ikke være med til at markere Arkivernes dag i 2002, da denne dag faldt sammen med Flemming Gieses store projekt 2084. Derfor valgte vi ikke at holde åbent hus.

Årsskriftet kom ikke på gaden i 2002, da der ikke var materiale nok til et helt årsskrift. Det indkomne materiale har vi så brugt i dette årsskrift.

Årsskriftet 2003 indeholder en stor artikel skrevet af Børge Lindberg i 1993. Artiklen hedder erindringer om Gjern, en spændende historie, som kan vække minder for ældre læsere, men også fortælle de yngre noget om Gjern i gamle dage.

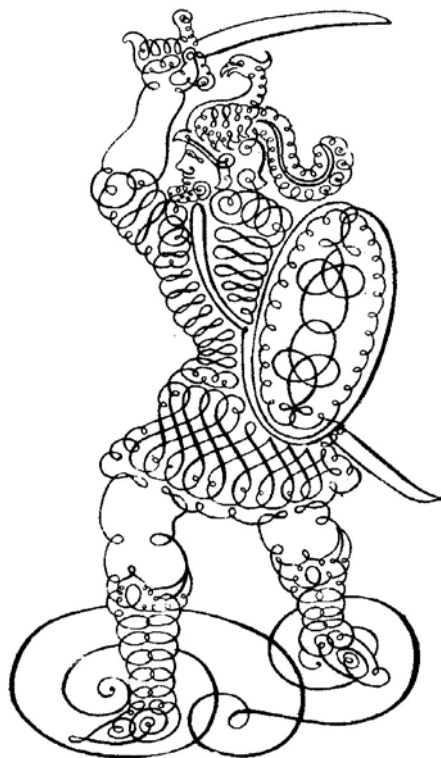
Henry Pedersen nåede inden sin død at skrive om sit virke som amatørarkæolog på Fårvang egnen. En artikel for de af vores læsere, der også interesserer sig for forhistorisk historie.

Ellerup bliver i den 3. artikel beskrevet af Else Kragh Nielsen. Mon ikke hendes mand Karl Aksel har haft en lille finger med i spillet.

Til sidst fortæller Tage Franck, med Jens Mandrup Frandsen som kilde, om en ulvejagt og hvilke stridigheder det kunne give.

Arkivet fik sidst i det foregående år 2 store afleveringer. Den ene kom fra Gjern kommune og bestod af arkivalier fra de gamle sognekommuner. En stor del af dette materiale bestod dog af såkaldt "personfølsomt" materiale og er derfor båndlagt, indtil det er 80 år gammelt. Den anden aflevering kom fra Vilhelm Gernhammers datter og bestod bl.a. af et antal af de bøger han udgav. Disse bøger kan købes på arkivet, hvis man skulle være interesseret.

Til slut vil jeg sige tak til bestyrelse og arbejdsudvalg for den indsats I har ydet i det forgangne år. Uden jer kunne arkivet slet ikke fungere på den måde, som det gør.

Erindringer om Gjern.

Af Børge Lindberg Christensen

*Skrevet i 1993 af Børge Lindberg Christensen
(Børge blev født i 1912)*

Hvordan så vores by, stationsbyen Gjern, ud for 70 år siden? – Det vil jeg prøve at beskrive, som jeg husker min barndomsby, og knytte nogle bemærkninger til om menneskene, der boede der dengang. Jeg bruger hukommelsen og støtter mig til ældre fotos fra dengang, jeg begyndte at gå i skolen henne i Gjern.

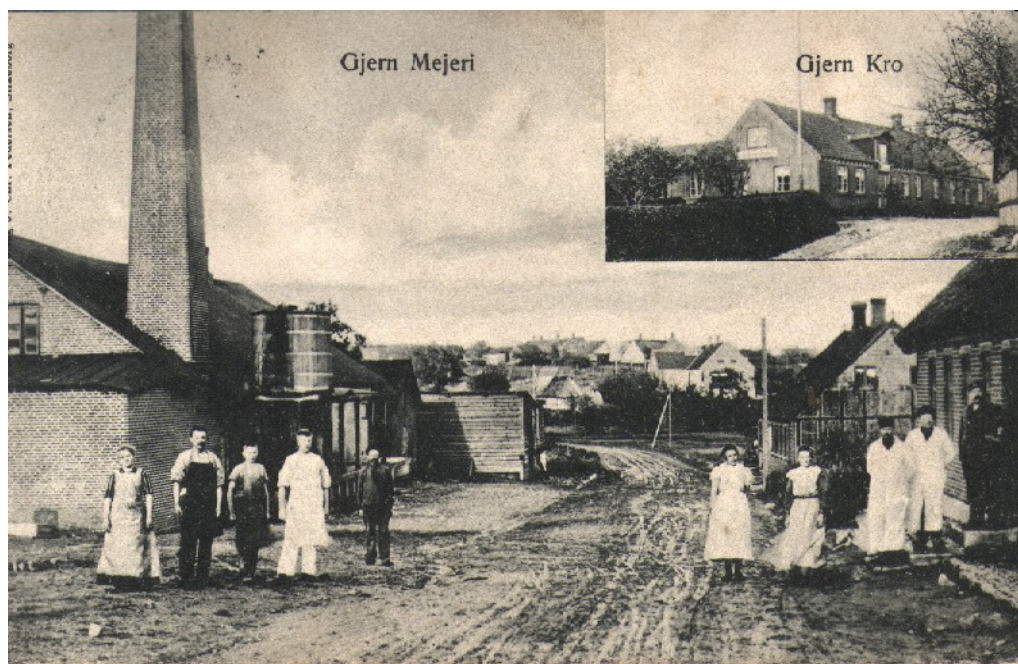
Der er sket en meget stor forandring i både erhvervslivet og forretningslivet. Alle de små håndværkere er borte, og forretningerne eller butikkerne er også borte, sådan da. Den lille hyggelige butik man kom ind i med en skramlende klokke over døren, er i alt fald borte. Nu skal alt gå i huj og hast. Der er ingen stol ved disken, hvor kunden kan tage et hvil og få en snak med købmanden eller skomageren. Vi er stadig lige så mange beboere i byen, måske endda flere. Hvor går man så hen og gør sine indkøb af de daglige fornødenheder? Ja, hvor --.

Lad os gå i gang med at se på fortidens bybillede. Til indledning skal fortælles, at vi skelnede temmelig skarpt mellem Overby og Nederby. Skellet gik hvor Nørbæk løber ned til Gjern Aa. Bækken har sit udspring ude ved Horn og Stavhuk. Stavhuk var et spændende skovområde, som vi nogle gange travede ud til. Der var nogle flotte hasselbuske, hvor vi skar "spring-

stave". Det var en større ekspedition derud, og det skete som regelen en søndag eftermiddag, eller når vi var til drengefødselsdag. F. eks. i "Birkelund" eller "Dalsgaard".

Men lad byrundturen begynde fra Holmstolsiden af Gjern. Allerede for 70 år siden var der nogle virksomheder her, som egentlig følte sig som hørende til Gjern. Karolinelund Mølle var en af dem. Hertil kom de fleste møllekunder fra Gjernsiden. Her fik bønderne malet deres korn til svinefoder og valset havre til hestene. Og først i tyverne blev der lavet byggryn og malet hvedemel og rugmel. Også ikke bønder kom med korn, man havde købt på gårdene eller i foderstoffer.

Oppe på "Kragholdtbakken" lå tømrer Christian Pedersens værksted og ligkisteforretning. Han havde som regelen to sønner til hjælp og en lærling. På den anden side vejen lå Forsamlingshuset. Her samledes mange unge i skovbrynet om sommeraftner og spillede kegler, og snedkerens sønner havde også hængt en stor "slynge" op mellem et par træer. Nedenfor forsamlingshuset lå Andelsmejeriet "Kragholdt". Dengang lå mejeribygningen langs med Skannerupvejen. Skorstenen i syd, lige overfor bestyrerboligen. I den modsatte ende af bygningen var der et udsalg af mælke-

Gjern mejeri ca. 1905.

produkter. Det var åben om formiddagen og byens koner kom med deres kander og små spande og hentede mælk hos Abelone. Inde i mejeriet var der 2-3 mejerister og elever i sving fra meget tidligt om morgenen, og når mælken var skummet og smørret kærnet, var de flinkeste i gang med regnskabet. Men disse mejerister var noget privilegeret i forhold til bønderkarlene, idet de som regelen kunne holde fri fra sidst på eftermiddagen. Efter en middagslur var de så parat til at tage det pænere tøj på, og gå ud at flirte lidt med de unge piger i byen. Der var altid ret livligt af unge af begge køn, om aftenen ved mejeriet. Overfor udsalget boede bødker Chresten Kromann. Hans arbejde var at holde dritler klar til mejeriet og lave det træarbejde, der også kunne være der. Desuden solgte han baljer, kar og ajletønder til bønderne. Han røg også flæsk og pølser i sit røgeri. Hans kone

Andrea havde lidt blomstersalg og hun bandt kranse, når der var brug for det. Så var der ikke mere på denne side af Gjern å. Broen var på den tid en træbro med et jerngelænder i begge sider. En ret smal bro, og ikke let at passere, hvis man havde fået en ung hest for vognen. De unge heste skulle først vænne sig til, at det rungede, når de kom ud på broplankerne. Også de planker kunne sommetider være så nedslidte, at der var huller ned til vandet.

Når vi er kommet over broen, drejer vi til venstre hen ad det, der nu hedder Borgergade. Oppe på bakken til højre lå Dyrslægeboligen. Her boede Dyrslæge Johan Christensen Ellerup. Der hørte noget landbrug til ejendommen. Jorden lå nede ved åen. Vistnok på begge sider af åen. Hans karl hed Veng. Hvad han hed mere, har jeg vist aldrig hørt. Han var ikke helt ung og ugift. Han kørte med dyrlægen i praksis og holdt haven

og var i øvrigt altmuligmand i dyrlægegården. I midten af 20'erne, eller før, fik dyrlægen bil, og så husker jeg ikke om hestene blev solgt. Men Veng blev der dog.

På venstre side lå Gjern-Skannerup Spare- og Laanekasse. Et langt og fint navn ! Her modtog man kunder hver anden dags eftermiddag, og i huset boede Maren Koudahl, der havde en forretning, hun kaldte ”Fransk vadsk og strygning”. Et skilt i vinduet fortalte dette. Og når man kom forbi på de dage, Sparekassen ikke havde åben, kunne man ind ad vinduet se de mange vaskede og strøgne manchetskjorter ligge pænt indpakket på skranken. Jeg tror, at mange af karlene ude fra gårdene kom og fik deres pæne ting ordnet hos Maren Koudahl. Næste hus efter Sparekassen var Sidsel og Else Christensens. ”Gjern Kontante Manufakturforretning” stod der over døren. Else passede butik og forretning

og Sidsel sørgede for kosten til de unge piger, der var ansat hos Else. Der var gerne 2-3 unge damer. Vi, der så det på afstand, følte at det var DAMER. Det var de første piger, der gik med silkestrømper, og de første der fik håret ”bobbet”. Her kom kunder fra oplandet, langt ude fra omegnen af Gjern. Det sidste hus i venstre side af gaden, boede Diakon Martin Møller og frue i. Det unge ægtepar havde købt huset 1920/21, og begyndte her det første private hvilehjem i landet. M. Møller havde, som den første af de nyuddannede diakoner fra den nyoprettede Diakonskole i Aarhus, ved pastor Asschenfeldt-Hansens hjælp startet det, der skulle blive til et meget stort foretagende i Gjern by.

I 1924 solgte M. Møller til den unge dyrlæge P. Nygaard Christensen, der havde overtaget noget af dyrlæge Ellerup Christensens praksis.

Stationspladsen i Gjern ca. 1912. På billedet ses stationen, foderstoffens og afholdshotellet.

På den anden side af gaden lå Gjern Hotel. Der havde været hotel siden banen blev anlagt i 1908. Hotellet var vistnok ikke nogen strålende forretning, men der var dog et par piger ansat. Da M. Møller solgte til dyrlægen, købte han hotellet og fik det indrettet til hvilehjem. Og det var det ideelt til. Her blev en stor arbejdsplads for unge piger, både i køkken og stuer.

Overfor hotellet lå Stationen og pakhuset. Foruden stationsforstanderen var der arbejde til en afløser – der var jo også postkontor – og en portør. Han hed Tønnesen på det tidspunkt, vi hører om. Stationsforstanderen var en fin herre, som man viste ærbødighed, når han iført hvide handsker kom ud med skiltet og viste afgang for togene ! Der udfoldede sig stor aktivitet ved banen. Meget gods kom med jernbane, og pakhuset var flittigt besøgt for afhentning og afsending af pakker og varer. Ved kreaturfolden skete også meget. Især når godsvogne skulle kobles af og på, var vi drenge stærkt interesserede. Meget af det, der kom med godsvognene, var noget bønderne kom og hentede i deres hestevogne. Og her på stationen mødtes om aftenen de unge fra oplandets gårde ”for at se Nieren passere”. Det var sådan, at der kom et tog sydfra kl. 8.30 og et nordfra kl. 9.00. Når disse var gået, kunne de unge med god samvittighed cykle hjem, og holde lidt ”fjas” med pigerne på vejen.

Næst hotellet lå Gjern-Skannerup Andelsfoderstofforretning. Her var åben alle hverdage. Bestyreren hed Anders Faistrup. En dygtig og meget vellidt ung mand, som for det meste selv klarede arbejdet, men han kunne have lidt ”løshjælp” ind imellem. På visse tidspunkter af dagen kunne der være trængsel på pladsen mellem stationen og foderstoffabrikken. Når mælkekudskene kom retur fra mejeriet og bøndervogne kom efter kraftfoder mm. kunne der nemt være både 10 og 12 hestevogne. Men folk havde god tid dengang. Man fik sig en snak og en pibe tobak og udvekslede sognets nyheder.

Efter foderstoffabrikken med kreaturvægten bagved, kom barber G. Knudsens hus og salon. Her er nu bodega. Barberen havde kun eet ben, og træben måske, ialfald var benet stift. Men det passede godt til hans erhverv. Dengang kom mandfolkene også og blev barberet. Jeg har en enkelt gang været inde og blive klippet der, men jeg brød mig ikke om det – barberen havde en dårlig ånde! Barberen havde et stykke jord i leje af Banens ude ved kreaturfolden. Her dyrkede han sine grøntsager og fedede sine 2 gæs op. Han kørte dem hver morgen derud på trillebør og hentede dem hjem om aftenen. Et stolt syn at se, når han foretog den tur. Tømmerhandlen kom lige efter barberens hus. Der var privatbolig og en ret stor bygning til lager der, for små varer og en stor lade til brædderne, der stod opstablet på

enden her og var let at gå til for køberne. Ejeren hed P. J. Pedersen, en fåmælt men dygtig forretningsmand. Den sidste hjørneejendom på vejen var købmand Emil Jensen, der kaldte sin forretning Gjern Handelsplads. Og han havde nok også den største handel på den tid. Foruden kolonialvarer solgte han også gødning, brændsel og andre grovvarer.

Vi vil nu kigge over på den anden side baneleddet til det, der i dag hedder Frederiksberggade. Her lå Niels Jørgen Kristensens tømrer- og snedkerværksted. Så vidt jeg husker, havde han både svend og lærling. Ved siden af hans privatbolig havde hans svigersøn, Viggo Kristensen, startet den første lastvognsforretning i Gjern. Det var i 1923 han flyttede ind her privat med garage til bilen længere ude ved "Sandbakken". Han var også den første, der havde anhænger til sin lastvogn. Han kunne så transportere 80 sække korn ad gangen fra Aarhus til foderstoffet. Det blev lettere end at skulle omlæsse fra banevogne. Længere ude ved Engvejen lå Cementstøberiet, som blev betjent af Jens Michael Christensen. Han lavede cementsten og do. rør. Det var, hvad der var på den side banen.

Tilbage gennem baneleddet kom man til Genforeningsstenen og egen, der i dag er kæmpestor men dengang nyplantet. Overfor genforeningsstenen var murermester Anton Møllers hus med materialerne bagved. Han – eller hans kone – åbnede en cafe her, da

hotellet blev nedlagt. Senere kaldte han det Turistcafeen. Nu har det heddet "Kajhøjs Hjørne" i mange år. Den tid jeg husker, var der en Folmer Sørensen, som havde et cykelværksted i kælderen. Her har jeg fået lappet cykel. Jeg tror ikke engang, der var cementgulv i værkstedet, blot den bare jord. I hjørnet af huset havde også Gissel sin tobakshandel. (Tænk at den smule handel var en levevej i 20erne). På venstre side af vejen lå Gjern Bageri. Bageriet i kælderen og en høj hjørnetrappe op til forretningen. Fra 1923 hed bageren Christoffer Christensen. Han kom fra Resenbro, hvor han havde haft kroen der. Her var også bagersvend og butiksfroken. Bagved bageriet stod vandværkets vindmølle, som dengang var byens vartegn – som nu fjernvarmeskorstenen ! På den anden side gaden boede skrædder Andreasen. Han havde en søn på min alder. Kristian hed han. Jeg har et minde om ham fra den tid – som 12 årig tænker jeg. Det var en dag i skolens middagsfrikvarter, som vist var på én time. Ialfald var vi nogle drenge henne på gaden ved bageren. Kristian fik den ide, at han ville kravle op til vindrosen i møllen. Og han gjorde det. Hans far opdagede det, men kunne ikke gøre andet end råbe højt ovre fra trappen ! Kristian tog det ganske roligt, han tissede ud over kanten af platformen, inden han kravlede ned, men da var vi andre i stor fart kommet om hjørnet til den gade, vi dengang kaldte "Stodderstræde".

Efter bageren kom sadelmager Rønbohus og værksted. Foruden seletøj og møbelpolstring solgte han også møbler. Han byggede huset midt i 20'erne. Hans første værksted havde han i en gavlstue på Gjern Hotel. Lidt længere nede ad gaden kom Søren Rasmussens gartneri. Søren Rasmussen var landpost, og gartneriet derfor et halvtidsjob. Nederst i gaden, før bækken, lå skrædder Chr. Pedersens forretning og systue. Han døde forholdsvis ung, og enken drev skrædderiet videre.

Nede ved bækken vender vi os så til "Skolebakken". Her i spidsen mellem skolebakken og vejen til stationen lå et smede- og maskinværksted. Så vidt jeg husker blev det nedlagt midt i 20'erne. Der var ialfald auktion, hvor min far købte en masse skruer, søm og bolte. Bygningen overtog cykelhandler Folmer Sørensen, som nu foruden at lappe cykler begyndte at reparere biler. Han var vist selvlært som mekaniker. Men der var ingen andre i nærheden, der tog sig af mekanikeriet, og der var ved at blive biler på vejene. Bl. a. dyrlægerne, vognmanden og et par gårdmænd. Folmer Sørensens mest brugte værktøj var, tror jeg, en meget stor hammer og en ditto skrueøgler ! Men det udviklede sig naturligvis med årene. Min bror kom i lære ved Folmer Sørensen i 1929. Da lå de stadig på en sæk ude på vejen, når en skade var under bilen ! Næst på Skolebakken lå snedker og tømrer Alfred Christensens forretning. Han var genbo til skolen og hans to gravhunde var ikke altid rare at komme i nærheden af, når en bold

havde forvildet sig ned på vejen fra legepladsen. Alfred Christensen havde både svend og lærling.

Stadig i samme side af gaden, på toppen, lå Centralen, hvor skrædder S. Elisiussen havde skrædderi og bestyrede samtalestationen. Nedenfor centralen på modsat side af gaden, havde Rasmus Pedersen sin manufaktur mm. forretning. Han solgte også træsko og andet fodtøj. Jeg husker, at han beslog træskoene, medens vi så på. En ekstra service, vistnok.

Overfor centralen i "Stodderstræde" lå den gamle gæstgivergård. Her boede malermester J. Bjerregaard. Han havde i den gamle sal vognlakereri. Han stafferede på carabanger og ponyvogne og altså malede dem i det hele taget. I husets ene ende boede slagter Aage (Lomand) Jensen til leje. Han havde et mindre slagtehus på den anden side vejen. Han flyttede senere ned i den ene ende af købmandens ejendom ved kirkegården.

Så er vi færdige med Nederbyen og kan gå over bækken. Denne bæk gjorde et skarpt skel mellem byboerne for ca. 70 år siden. Drengene fra Overby og Nederby var altid i krig med hinanden. Og der blev brugt både kæppe og anden "våben" i den krig. Nede mellem kirkegården og Gjern lå Murermester Skjellerups ejendom. Han havde lidt landbrug ved siden af sin murer-virksomhed. Han havde nok den største murer-virksomhed i byen. Han havde et par svende og lærling. P. Skjellerup

havde været murer ved 2 – 3 huse og hotellet i det nuværende Borgergade. Han byggede på egen regning og solgte siden husene. Han stod også for byggeriet: Skannerup Børnehjem, og uden for sognet, havde han været bygherre på ”Sølund” nede ved Gødvad. Han døde pludselig i 1924 i en alder af 45 år. Der står også en del stuehuse ude ved gårdene, som har været bygget af P. Skjellerup.

Højt knejsende på bakken over for kirken lå lægens bolig. Andreas Raadal boede her. I hans husholdning var ansat et par piger. Lige overfor lægeboligen boede Købmand Andersen. Siden købmand Juul, der efterfulgtes af købmand Aage Iversen. Her blev handlet med kolonial og grovvarer. På venstre side af gaden lå skomager Hans Pedersens værksted og skotøjsforretning. Skomagere havde en svend, hans bror Peter, kaldet Onkel Peter af alle i byen. Han var ugift og lidt af en original. Og han var passioneret fisker. Han færdedes ved bæk og å iført sin specielle ”uniform”. Han drog ofte ned til Gudenaå og var rigtig tidligt ude, når der skulle tattes ål. Og så var han både populær og upopulær med hans vid. Der var ikke mange, der kom forbi skomagerværkstedet, uden der blev hæftet et øgenavn på dem. Ikke alle brød sig om det, men i grunden var han harmløs, og mente ikke noget ondt med sin rapkæftethed. Og øgenavnene var ofte ret træffende !

Efter skomagerejendommen lå Niels Martinussens hus. Han havde træsko-

handel og ”Håndkøbsudsalg” for et apotek i Silkeborg. Og så var han en slags vinkelskriver, der ordnede folks papirer, når der var indviklede juridiske spørgsmål samt skøder og pantebreve, der skulle tekstes. Huset nedbrændte for nogle år siden, og er ikke blevet genopført. I næste hus boede ”Ras Bertel” Jensen og hans bror. De havde sadelmagerværksted og ”Ras Bertel” var ringer og graver ved Gjærn Kirke. Om søndagen var ”Ras Bertel” bælgræder ved kirkens orgel, hvor den blinde Dagmar Andersen spillede. Og det var han som skabt til, idet hans ene ben var 5-6 tommer kortere end det andet. Han behøvede ingen skammel at stå op på, når han trådte bælgen. Det syntes vi drenge var interessant, når vi en enkelt gang var kommet op på pulpituret. Vejen gennem Overby gik efter kirken gennem et stykke vej med en gård på venstre side og præstegården på højre side. En halvhundred meter fra forpagterboligen lå Marie Sørensens hus. Der havde hun brødudsalg og en mindre slikbutik. Når der var eksamen i skolen havde eleverne gerne fået lommepenge med til slik. Og det var Marie Sørensens lille butik man besøgte. Det var utroligt så mange sukkerknalde, man kunne få for en 5 øre ! Overfor Marie Sørensen boede Slagter Knudsen. Han solgte midt i 20erne til Slagter- og handelsmand Johannes Kristiansen. Denne havde bil, men ikke kørekort. Hans søn Guldberg kørte for ham i nogle år. Også dengang gjaldt med om at have førerbeviset med sig. Jeg husker, at en dag, da vi kom fra

konfirmandundervisning, havde landbetjenten stoppet slagteren og hans søn ud for præstegården, og forlangt at se kørekortet. Guldberg havde glemt det hjemme, og han måtte nu pænt lade bilen stå, medens han løb hjem og hentede dette kort. Johannes Kristiansen underholdt så betjenten med en god handelshistorie. En sådan var han en mester til at fortælle, og vi knægte forlod ikke stedet, før chaufføren kom tilbage !

Østergade i Gjern ca. 1915.
Til h. ses hjørnet af Hornvej.

Smedien fulgte efter slagterens hus. Smedens bolig var sammenbygget med købmandens bolig og butik. Smedeværkstedet lidt tilbagetrasket fra vejen. Smeden havde som reglen en svend og også en lærling. I slutningen af 20erne hed han Grauballe. Han havde en dreng på min alder, Egon hed han. Købmanden hed H. R. Hansen. Jeg ved ikke, hvad de to forbogstaver stod for. Vi kaldte ham altid "Hr. Hansen". Han havde lærling i butikken som, når han var udlært, blev udskiftet med en anden. Købmanden var nabo til Missionshuset og efter dette kom "Hypoteken". Hvorfor huset hed sådan, ved jeg ikke, og jeg kan ikke huske, om

der i 20erne var forretning der. Det blev der siden. Lidt ude efter Horn boede Jordemoderen. Hendes mand, Niels Nielsen, solgte ure og reparerede samme. Vi kaldte ham "Klokniels". Til daglig sagde man jo ikke ure, men klokker. Også om lommeure. "Klokniels" var en driftig mand. Han byggede en stor 2 etages bygning i spidsen mellem vejen til Horn og vejen til Nårup. Vi kaldte den "Strygejern". Her flyttede en Nielsen ned fra Nårup. Han boede på første sal. I stueetagen blev en købmandsforretning startet af købmand Johan Dahl. Der var for mange købmænd i Gjern efterhånden, og Johan Dahl måtte give op. En Fru Sørensen tog over, men heller ikke for hende gik det. I 1929 kom så Aage Iversen, der kun havde forretningen i kort tid, inden han købte den større forretning nede ved bækken. Helt i udkanten af byen efter Nårup, boede rejseposten P. Thorning. Han rejste dagligt til Silkeborg med toget og foretog indkøb efter ordre fra byens borgere. Specielt var det medicin, som ikke kunne købes i håndkøb.

Der er så to værksteder og forretninger at nævne. De lå modsat smeden og købmanden. En malerforretning drevet af Vilh. Pedersen. Han havde ikke butikshandel og drev sit malerarbejde uden svend eller lærling. Den sidste forretning var N. J. Kopps karetmageri og butik med elektriske artikler. N. J. Kopp havde sønnen Jens Rask til hjælp med karetmageriet. Kopp passede også byens elværk og fik i 1923 autorisation under E. G. O. Endelig kørte han også

hyrebil fra midt i 20erne. Han havde en flot Pontiacvogn. "Fars nye Pontiac" lød det, når han kørte forbi. Nok et af Onkel Peters øgenavne !

Byens største arbejdsplads, ialfald om sommeren, var Gjern Teglværk, der ejedes af Laurs Peder Fischer. Det lå sydvest for banen. Det var et hårdt slid at være teglværksarbejder, og de havde en lang arbejdsdag. Fra kl. 7 morgen til kl. 6 aften. Så havde de en frokostpause på en halv time og en middagspause fra kl. 12 til 1.30. Teglværksfløjten markerede de forskellige skift. Det var gerne først i april man begyndte sæsonen, og vi var glade for den fløjte. Så vidste vi da, hvad klokken var slået.

Der førte en bro over åen op til banen, og inden teglværket selv fik en lastbil, blev de mange mursten slæbt op til banevognene og ladet deri. Det var store kraftige jyske heste man brugte og sommetider var der forspændt 3 heste for de sværtbeslåede hestevogne.

Dette var lidt om det, jeg kan huske fra min barndoms ny. Selvfølgelig kunne der fortælles og skrives meget mere, men alting skal have en ende. Slut for denne gang.

Historisk tilbageblik på Fårvang og omegn.

Af frisør Henry Pedersen.

Danmark opstod af havet. Efter istiden kom nogle folkestammer sydfra for ca. 8-10000 år siden. De første slog sig ned i Gudenådalen. Ved floden var der rigelig med fisk og i skovene godt med vildt. De blev kaldt renjægere og fiskere og var af Gudenåkulturen der opstår omkring 8000 år før Kristi fødsel. Deres redskaber var meget simple buer, pile, økser og køller af flint og ben. Men de var dygtige jægere og fiskere. De boede i hytter i jorden med græstørv på taget, holdt oppe af grene og siv.

Jeg har nede ved Gelbro og Truust vandmølle fundet forskellige stenredskaber fra Gudenåkulturen. Mikro-litter, en stenøkse og i et begrænset område store mængder af flintefliser. Her må flintesmeden have haft sit værksted.

Fra først i 1950 og op til 1975 foretog jeg sammen med landpost Ejnar Pedersen og daværende købmand Frits Holbæk mange udgravninger i Truust området og i Tvilum sogn af overpløjede gravhøje, der ligger langs Gudenåen. Her fandt vi redskaber fra alle perioder fra Danmarks oldtid, dvs. ældre stenalder fra 8000-3000 f.Kr., yngre stenalder fra 3000-1700 f.Kr., bronzealder fra 1700-400 f.Kr., ældre jernalder fra 400 f.Kr. til 400 e.Kr., yngre jernalder og vikingetid til 1000 e.Kr.

I 1958 undersøgte de 3 gravrøvere fra Fårvang - Ja, det blev vi kaldt af byens borgere - nogle overpløjede gravhøje på gdr. Laurids Lauersens jorde i Truust, Bækgården. Vi var på forhånd klar over at der skulle være gode muligheder for at finde noget fra oldtiden, men vi blev alligevel overraskede over et så rigt fund. De overpløjede høje repræsenterede både ældre og yngre stenalder, såvel som bronzealderen. Et bevis på at både stenalder- og bronzealderfolkene har begravet deres døde samme sted. Sidstnævnte har begravet deres døde i østsiden, solsiden, og her fandt vi flere forskellige kar, stenredskaber, en bronzebarberkniv, en pincet og en syl.

Vores udgravninger blev omtalt i Midtjyllands Avis i 1958. Det fandt vej til Nationalmuseet og nogen tid efter mødte museumsinspektør C.L. Vedbæk op for at se, hvad vi lavede. Det var ikke blide ord der faldt, da han tog vores bronze med tilbage til København. Senere fik vi et godt samarbejde med Vedbæk og Nationalmuseet og jeg fik min ragekniv, pincet og syl tilbage.

Da der skulle laves en ny omfartsvej uden om Fårvang, skulle der bruges meget sand på den nye vej. Det blev taget fra Truust bakkerne, og det viste sig at der uheldigvis lå en jernalder

begravelsesplads lige der, hvor sandet blev hentet. Vi foretog en hurtig nøddudgravning og fandt omkring 15 grave med 30 lerkar af forskellige slags. Særlig en af gravene var rig på fund. I den lå der 5 lerkar, et stort med ornamentet, et drikkekar og en bronzedorn. Nationalmuseet mødte igen frem og erklærede fundet for danefæ. Det kom på Silkeborg museum, hvor det kan ses ved siden af Tollundmanden. Forinden afleveringen havde vi fået alle fundene anbragt på Centralskolen i Fårvang i 2 store glasmontrer, som vi havde fået bevilget af Skorup-Tvilum-Voel sogneråd, idet vi mente at egnens egne børn her kunne se deres forfædres redskaber og lerkar fra deres egen egn.

Silkeborg museum har som plaster på såret velvilligt fyldt glasmontrerne op med en fin samling fra Danmarks oldtid sammen med forskellige ting, vi har fundet og skænket til skolen.

De mange gravfund i Truust og Tvilum vidner om denne kulturudvikling, der har fundet sted på vores egn. Fra yngre stenalder blev folkene fastboende og der opstod små landsbyer, først i Truust og Tvilum, senere Horn, Skorup, Grølsted og Gl. Fårvang og sidst omkring 1902-3 kom det nuværende Fårvang.

Ellerup "fra da det var før".

Af Else Kragh Nielsen

Landsbyen Ellerup i Gjern sogn, ca. 15 km nordøst for Silkeborg, ligger på et højdedrag, der ligesom en halvø kiler sig ud i en dalsænkning, hvori Gjern å, en lille "biflod" til Gudenåen, har sit løb.

Ellerup hørte i middelalderen under Tvilum kloster som fæstegods, men efter en omskiftelig tilværelse, hvor Ellerup både har hørt under Silkeborg len, Silkeborg Slot og Farre Hovgård blev det i 1767 lagt under Tvilumgård, og ca. 1784 blev Ellerupfolkene selvejere. Fire af gårdene fik en hovedparcel, som var smallest der hvor gården ligger og blev bredere ud til begge sider, plus et par mindre lodder, en bakkelod med lyng, som senere blev tilplantet og en moselod som blev brugt til tørvegravning.

I Ellerup var der huse, ejendomme, et par halvgårde og 5 gårde af størrelsesorden 50-100 tdr. land. På et tidspunkt blev landmændene enige om at bygge en smedie, og ansætte en smed i fællesskab. Smeden reparerede vogne, hvæssede plovjern og skoede heste, desuden hjalp han til på gårdene i høstens tid, når der var travlt på markerne, så hans indtægter som smed har sikkert ikke været ret store.

Smeden hed Niels Peter Andersen og hans kone Ane Marie Johansen, og i 1901 var han med ved opførelsen af Bousgårdens nye stuehus. I 1911 hed

smeden Peter Kristensen. Han boede der med kone og barn og en 7-årig pige til hjælp i huset. Smedehuset, matr. nr. 5B, blev nedrevet først i 30-erne.

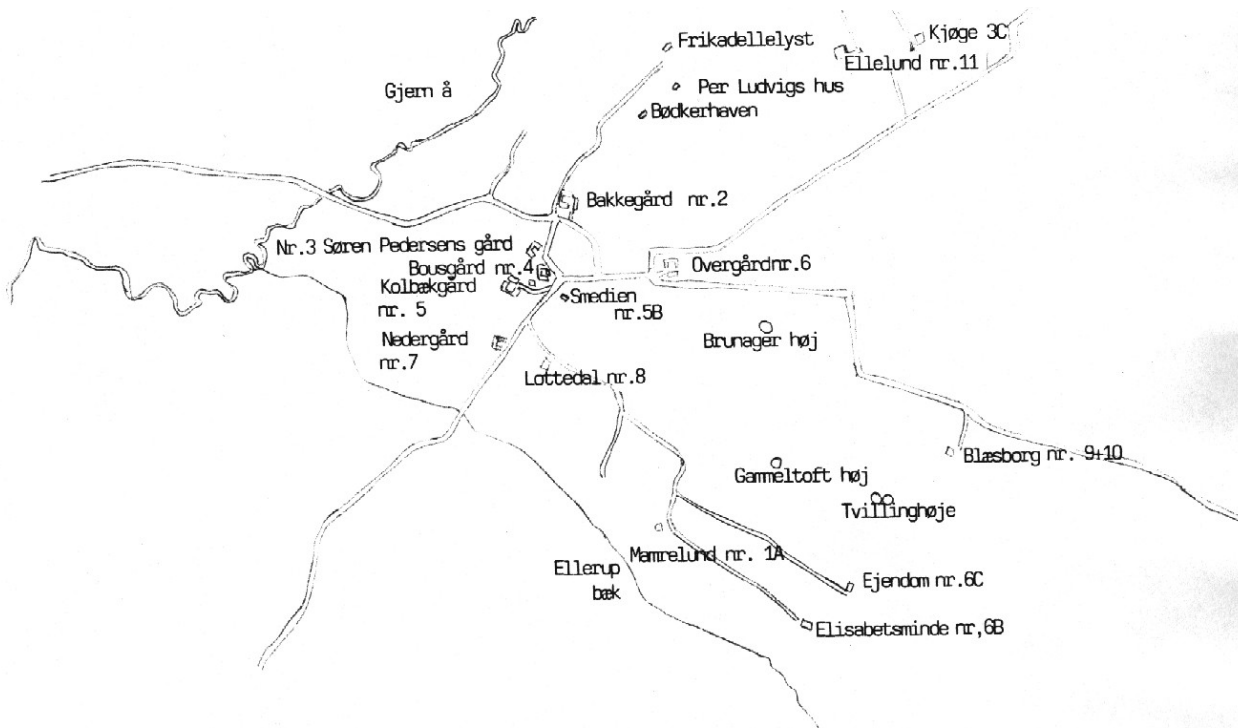

Ellerup Bousgård, 1901
På billedet ses ejeren Anders P. Nielsen, hustru Karen Marie med sønnen Jens, samt søsteren Maren Jensen.

På Bousgården, matr. nr. 4, boede Rasmus Jensen og Karen Marie Christensen. De fik datteren Karen Marie Jensen, som blev gift med Anders Peter Nielsen. Ved deres giftermål købte de en gård i Gjern, men afstod den kort tid efter og overtog Karen Maries fødehjem i Ellerup. Anders Peter og Karen Marie fik 4 børn, hvoraf de 2 yngste, "Bette Karen" og Schmidt, overtog gården efter forældrene.

Anders Peter Nielsen var sognerådsformand i 25 år og "Bette Karen" passede folkeregistret for Gjern/Skannerup kommune.

I 1970 flyttede Christoffer Sørensen ind på Bousgården.

På den anden side af vejen lå Bakkegården, matr. nr. 2, og her boede Kristoffer Sørensen og Metteline Pedersen. De havde 3 sønner. Den yngste Michael havde også 3 børn, hvoraf den yngste søn, Aage Sørensen, overtog gården efter sin far, og for at følge traditionen havde Aage også 3 børn. Christoffer Sørensen købte gården i 1977 af sin far. Herefter blev Bousgårdens og Bakkegårdens jorder lagt sammen.

Bodil Marie Christensen og Søren Nielsen overtog Kolbækgård, matr. nr 5, i 1903 efter Bodil Maries far. De fik 4 børn, Her blev det den ældste søn Niels Peter, der overtog gården. Bodil Marie døde som 45 årig, og Søren giftede sig igen med Ingeborg Petersen, der var lærerinde i Skannerup.

Der blev bygget et aftægtshus til Bodil Maries far, Johan Christensen, i den øverste ende af haven, ved siden af den tidligere branddam.

Aftægtshuset blev senere lejet ud, og en overgang boede der en tækkemand, der hed Niels Kudsk. Han kunne have meget langt til sin arbejdsplads, og da han ikke kunne cykle, måtte han gå tidligt hjemmefra, ofte klokken fire om morgenen, og lønnen var kun et par kroner om dagen plus kosten. Niels Kudsk var gift med Ane og i 1911 havde de 3 hjemmeboende børn, og selv om huset var lille, var der en pensionær hos dem, som levede af sin aldersrente.

Ellerup Overgård, matr. nr. 6, ejedes omkring 1800 af Jens Laursen, gift med Elisabeth Bastrup. Deres søn

Laurs, født i 1797, fik en parcel af gården, som blev kaldt Elisabethsminde, matr. nr. 6B. Stedet hvor den ligger, hed antagelig Lihms Blocher, i hvert faldt blev Laurs Jensen kaldet Laurs Lihm, og engstykket udenfor gården bliver stadig i dag kaldet Lihm. Omkring 1903-4 købte Anna Andersen og Peter Pedersen Elisabethsminde. De var forældre til Alfred "Sehested" Pedersen, og gården bliver i dag kaldt Alfred Sehesteds ejendom eller Ødegården. Efter Peter Pedersens død giftede Anna sig med Kresten Sehested Knudsen, og derfor blev Alfred kaldt Alfred Sehested.

Et oldebarn til Laurs Lihm hed Eske Sørensen Laursen. Han var bødker og boede sammen med sin kone Elisabeth Rasmussen i et lille hus på Overgårdens bakkelod. I dag kalder vi

stadig stedet for Bødkerhaven, men nu er der kun et par stikkelsbærbuske og en flad tomt, der minder om, at der har boet folk på stedet.

Ovenfor Elisabethsminde, ligeledes udstykket fra Ellerup Overgård, lå en lille ejendom på 6 tdr. land, matr. nr. 6C. Ca. 1900 boede Søren Nielsen, hans hustru Marie og et plejebarn her. Søren hjalp til som arbejdsmand ved landbrug i Ellerup. Denne ejendom er nu nedlagt.

Omkring 1900 boede Frederikke og Niels Peter Pedersen Værum på Ellerup Overgård med deres 13 børn. Ved folketællingen 1911 er der ikke indskrevet tjenestetyende, kun forældre og 11 børn, men der har sikkert været både karle og tjenestepiger.

Ellerup Overgård ca. 1910.

På Søren Pedersens gård, matr. nr. 3, boede på samme tid Kirsten Karlsen og Søren Jens Pedersen. De havde 11 børn. Her er der noteret en avlskarl, en tjenestekarl og 2 tjenestepiger, samt Kirstens mor på aftægt. Søren Pedersens gård er den eneste der, så vidt vides, aldrig har haft et navn. Laden er en flot bygning med kampesten på de 3 sider, og man kører ind gennem en port for at komme ind på gårdspladsen.

Der var således 24 børn i alt på Overgård og Søren Jens Pedersens gård, og af de 24 emigrerede de 11 til USA, et par af dem til Nebraska, resten til Iowa! Der er flere Ellerupfolk, der stadig har forbindelse til efterkommere af udvandrene.

Fra Søren Pedersens gård blev der udstykket 11 tdr. land og her bor Kjøge på matr. nr. 3C ved siden af Ellelund, matr. nr. 11. Asta og Christian Madsen købte denne gård i 1922.

Ikke langt fra Bødkerhaven lå Frikadellelyst. Her har boet mange forskellige familier, bl.a. Johannes Simonsen, en handelsmand og slagter med 12 børn. Han kørte rundt og købte "søvnige" dyr, dvs. dyr som ikke så ud til at kunne leve ret længe. Dem lavede han til pølser og solgte i Århus. Kom man forbi Frikadellelyst stod der efter sigende altid en pande frikadeller på bordet. Huset brændte vist nok ned under 2. verdenskrig.

Den gamle smedie i Ellerup.

De sidste rester blev fjernet ca. 1930 fortæller Søren Pedersen i Ellerup

På Nedergård, matr. nr. 7, boede Kirstine Marie Andersen og Jens Chr. Pedersen. De fik kun 1 datter Dorthea, som blev gift med Kristian Jensen og købte Lottedal, matr. nr. 8, af Per Smed inden de overtog Nedergård efter forældrene. Nedergård havde også både pige og karl, så der har været mange mennesker i Ellerup i begyndelsen af 1900-tallet. Dorthea og Kristian solgte Lottedal til Gerda og Kristen Jensen, som drev landbrug der i over 50 år.

På Blæsborg, matr. nr. 9+10, boede Christian med kone og 2 børn. Christian kørte mælketur med 2 forslidte heste. Det var hårdt arbejde til næsten ingen penge.

I skoven (Tyvdal) lå foruden Bødkerhaven og Frikadellelyst også Per Ludvig's hus. Det var nærmest en jordhytte, bygget ind i skrænten. Siderne var bygget op af lyngklyner, og så var der en muret væg med et vindue og en dør.

Skannerup kirke havde et lille husmandssted, matr. nr. 1 A, midt mellem Lottedal og Elisabethsminde, hvor de kunne indsætte fattiglemmer. Stedet blev kaldt Mamrelund og er nu nedlagt. Efter sigende skulle der engang have boet en Sara i huset, deraf navnet Mamrelund.

Der var så mange børn i Ellerup, at man havde egen skole. (en gang var der 36 børn på 3 steder: Overgård, Frikadellelyst og Søren Pedersens barndomshjem). Skolen blev indrettet i en aftægtslejlighed i det nordlige

hjørne af Bousgården hos Rasmus Jensen.

Den 13. januar 1881 var der i Silkeborg Avis følgende avertissement:

Lærerinde søges.

Til en privat skole, der agtes oprettet i Ellerup, søges en lærerinde til førstkommande april eller maj, helst en examineret, men i mangel deraf kan en uexamineret også erholde pladsen imod at fremlægge gode anbefalinger. Fri bolig og ildebrændsel, løn efter nærmere aftale. Ansøgere bedes inden midten af februar at henvende sig til gårdejer Johan Christensen i Ellerup pr. Silkeborg.

Privatskolen i Ellerup bestod fra 1. maj 1881 til oktober 1886. Det var de 2 gårdmænd Rasmus Jensen og Johan Christensen, der fik den oprettet. De havde begge mistet deres hustruer, og mændene sad tilbage med børnene, alle ukonfirmerede. De to mænd savnede begge det moderlige element i opdragelsen af børnene, og mente at en lærerinde kunne udfylde noget af dette savn.

Elevtallet lå mellem 15 det første halvår og 20 i 1885. Skolen var kun for de mindre børn.

Lige udenfor Kolbækgård er der en lille græsmark kaldet Maltkøllen. Der var bygget et kampestenshus ud mod kommunevejen, hvortil gårdejerne kom med deres maltbyg, som så blev lagt til spiring. Når det var færdig, hentede

man det hjem på gårdene og kunne så gå i gang med at brygge øl.

I et lille kladdehæfte har Søren Nielsen på Kolbækgård noteret følgende vedr. høstudbyttet i 1905:

45 traver rug af kvantitet og kvalitet udmærket. 60 traver byg, 90 traver havre. Byg og havre på grund af den ualmindelig tørre sommer og larveangreb på havren meget dårlig både af kvantitet og kvalitet, 200 td. runkelroer, 1000 td. kålrabi. 200 td.

turnips. Turnipsmarken led en del af larveangreb, 6 skp. land blev ødelagte. Runkelroer og kålrabi var forholdsvis gode. 9 læs enghø og 11 læs agerhø af god kvalitet.

Nu kører vi heldigvis ikke hølæs ind mere, det bliver pakket i plastic. Halmen presser vi stadig i små bundter, og jeg synes det er hårdt arbejde at køre det ind; derfor tæller jeg hvor mange vognlæs vi kører ind om dagen, for jo flere vi kører ind, jo hurtigere bliver vi jo færdige!

Gjern ådal set fra Ellerup

Mandagen d. 24. December Anno 1708 var otte Stokkemænd Laust Nielsen af Levring, Mads Mickelsen af Elsborg, Gregers Nielsen af Hinge, Lars Sørensen, Peder Andersen, Søren Stoergaard, Niels Rasmussen og Jens Smed alle ibidem.

For Retten fremkom Velædle og velbaarne Hr. Major Paul Rosenørn til Thvilum og hans Skytte, navnlig Peder Pedersen, og fremviste een gammel Ulf, som han sidst forleden Løverdag hafde ihjelskudt lidet fra Kongens Broehuus ved Landbechsiig beliggende udi Liussegaard Herredt, hvor da Ulven hafde angreben een Faar af Bromandens, og imidlertid kom bemeldte Skytte træchende needer ved Aaen paa Truust Side, hvor han fich lejlighed og skød Ulfven som bemeldt, og blef derefter i Dag samme Ulf her ved Tinget i Dag ophengt, hvor forre han efter Jagt Forordningen niuder af Liussegaard – Hidtz Herreder fire Rixdaler.

Dette tingbogsudskrift er fundet på landsarkivet i Viborg af Jens Mandrup Frandsen, som også har oversat det til læseligt dansk.

Frandsen er her fra Gjern-egnen, idet han er vokset op på den gård, der lå der, hvor Søhøjlandets Feriecenter ligger idag. De sidste mange år har han været at træffe på Læsesalen i Landsarkivet i Viborg. Her har han hjulpet mange slægtsforskere og historisk interesserede med at finde rundt i Landsarkivets overvældende

materiale mængde, ligesom han har skrevet mange artikler til diverse tidsskrifter og årbøger. Også vort Arkiv har han ofte givet en hjælpende hånd !

Angående ulve i Danmark, så har den jo været hadet og frygtet op gennem historien. Talrige er de eventyr, hvor ulven er identisk med ”det onde”, og hundredvis af jagthistorier fortæller om ulvens snuhed og farlighed. De beskrevne overfald på mennesker og store husdyr er nok noget overdrevne, men ulveflokkens tuden i de mørke og øde egne har uden tvivl skabt uhygge blandt den tids mennesker.

Især i de forarmede tider efter svenskekrigene i midten af 1600-tallet blev ulveplagen så slem, at Kong Christian V i 1688 udsendte en jagtforordning, der bl.a. bestemte, at den, der dræbte eller fangede en ulv, fik udbetalt en dusør på 4 rigsdaler ! Det var en flot dusør, der ventede den heldige ulvedræber, især når vi tænker på, at det nogenlunde svarede til en karls løn i 3 måneder, samt at en ko på den tid kostede 6 – 8 rigsdaler !

Dusør-ordningen havde da også sin virkning. Der blev skudt rigtig mange ulve i årene fremover, og der blev gravet ulvegrave mange steder. Resultatet blev, at efter godt 100 års jagt var ulven udryddet. Man regner med, at Danmarks sidste ulv blev skudt i Estvad mellem Holstebro og Skive i 1813 !! Siden er ulven ikke set herhjemme.

Også her på egnen med de store skov- og hedestrækninger har der været masser af ulve.

Det kan man få et bevis på ved at kigge i Linå-forfatteren Edvard Egebergs bøger fra Silkeborg-kanten. Han citerer masser af ulve-sager fra tiden tingbøger, bl.a:

1709 lader Skovfoged Holger Michelsen Anker fra Skanderup oplyse i Retten en Ulv, som han i fredag sidst afvigte hafde skutt paa Offer Holt.

og videre:

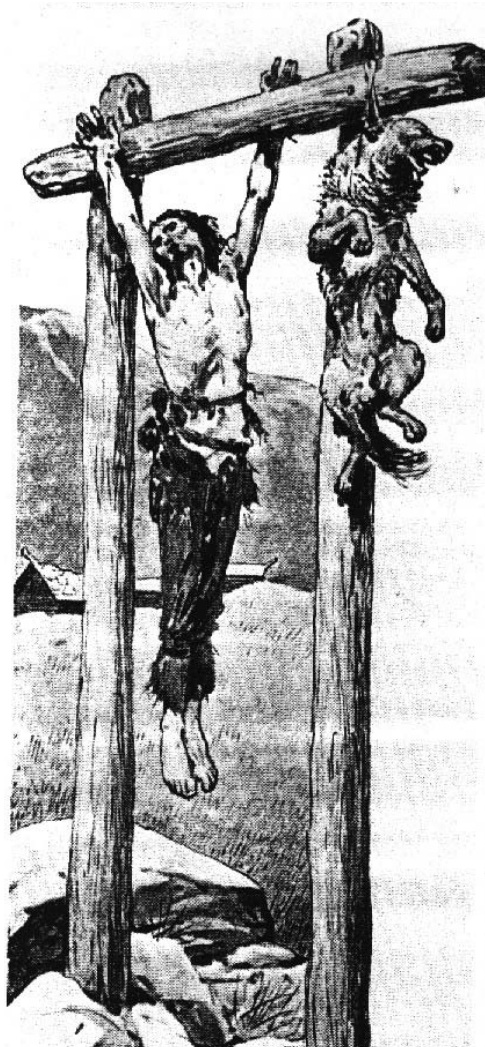
Samme Aar indleverer Skovrider Christian Hertz i Skanderup 11 Ulveunger med afhuggede Forben til Tinget.

Eller denne:

I 1737 bringer Michel Hertz en Ulv for Retten, som han har skudt i skanderup Skov.

Og endelig:

I 1742 har Michel Hertz, som synes at have været en vældig Ulvejæger, igen været ude og fanget 8 Ulve Valpe i Holmstol Hede.

Galge med både tyv og ulv klynget op. Tegning fra den udgave af Saxos Danmarkskrønike, som Louis Moe illustrerede i 1911. (Det kongelige Bibliotek).

Skatten i Troldhøj.

Nogle mænd fra Voel havde hørt, at der var en skat begravet i Troldhøj ved Gjern. De besluttede at grave skatten op. En af mændene hed Mads Væver. De gravede en dag og kom et godt stykke ned, men pludselig begyndte det at tordne og lyne og regnen skyllede ned, ja der var et formeligt skybrud. Så opdagede de, at Thomas Møllers gård stod i lys lue, og de skyndte sig hjem. Da de kom over åen holdt uvejret og branden pludselig op. En af mændenes koner havde været ovre ved Thomas Møllers og vaske, og hun havde ingenting mærket.

Bjergfolkene i Troldhøj.

I Gjern Bakker lige over for Svostrup ligger Troldhøj. Kirsten Kusk kunne, mens hun passede fårene, høre bjergfolkene arbejde neden under sig. Man har også tidligt om morgenen set deres linned ligge til tørre på højen.